

Feministisk teoribildning som resurs för restorativ rättvisa

INLEDNING

Konflikter i mindre och större skala har alltid uppstått och fortsättningsvis kommer att uppstå mellan människor. De allvarligare konflikterna betecknas som brott. Straffsystemet har utvecklats för att ta hand om dem. Genom den offentliga rättsskipningen skyddar systemet medborgarna och upprätthåller ett moraliskt acceptabelt samhälle. Det västerländska (rätts)tänkandet vilar starkt på en retributiv grund.¹ Det innebär att brott och straff anses höra ihop och att det är domstolar som genom sina reglerade processer har makten att utmäta straff. Tilliten till domstolar är enligt undersökningar hög bland den stora allmänheten i Finland.² Under de senaste decennierna har domstolarnas roll också vuxit kraftigt. Man talar om en juridifiering som innebär att allt fler samhällsområden omfattas av den rättsliga regleringen och att nya handlingar kriminaliseras.³

Samtidigt med detta sker dock utvecklingar som pekar på en helt motsatt riktning. Restorativ rättvisa är ett paraplybegrepp för praktiska konfliktlösningsmetoder. Dessa används på många håll i världen för att låta de som direkt berörs av en konflikt också lösa den konflikten för sig.⁴ I ett his-

toriskt perspektiv är det kanske just på det viset som man mest har löst konflikter. Men vissa restorativa metoder sträcker sig vidare än så. Medling vid brott handlar om att låta offret och förövaren träffas för ett informellt möte för att sinsemellan ta itu med ett polisanmält brott. I Finland har medling vid brott redan erbjudits i snart 40 år.⁵

Lagen om medling vid brott och i vissa tvister (2005) definierar verksamheten som

en avgiftsfri tjänst där det ordnas möjlighet för den misstänkte och brottsoffret att genom en opartisk medlars förmedling mötas i förtrolighet för att behandla de psykiska och materiella skador som ett brott orsakat offret och att på egen hand försöka komma överens om åtgärder för att gottgöra dessa skador.⁶

Det anmärkningsvärda här är att den överenskommelse som offret och förövaren eventuellt kommer fram till kan användas av polisen eller av åklagaren för att lägga ner den officiella straffprocessen. Genom medling kan man avvika från den sedvanliga juridiska processen och eventuellt också från straffet.⁷ Utöver att medling framkallar intressanta rättsvetenskapliga frågor utgör verksamheten också

ett högst relevant objekt för en etisk undersökning. Medling berör individer, brottsoffer och förövare i samband med grundläggande frågor om rättvisa.

Sin legitimitet hämtar medling och restorativ rättvisa från att framhäva det relationella hos de två parterna. Restorativ rättvisa anses ge dem en meningsfull erfarenhet av konfliktlösning. Förespråkarna för restorativ rättvisa betonar de två parternas personliga deltagande och kompetens för att fatta beslut i ärenden som angår dem själva. Restorativa metoder mera allmänt motiveras med en hänvisning till vikten av det ansvarstagande som möjliggörs hos förövaren som möter sitt offer. Ofta betonas också försonande och återställande aspekter när förespråkarna talar om restorativa metoder.⁸

Globalt sett finns det flera olika restorativa praktiker som erbjuds i samband med brott. Oftast är de dock marginella i förhållande till de sedvanliga juridiska konfliktlösningsmetoderna.⁹ Detta kan bero på många olika orsaker.¹⁰ Men min tes är att en överhängande orsak är att restorativ rättvisa föreslår en metod som skiljer sig från ett mainstream sätt att tänka kring konfliktlösning och brottspåföljder.¹¹ Den här skillnaden väcker misstänksamhet mot den restorativa rättvisans idé mera allmänt och mot medling vid våld i parrelationer i synnerhet.

Medling vid våld i nära relationer har varit en stridsfråga under en längre tid inte bara i Finland utan även globalt. I synnerhet den feministiska kritiken har slagit hårt mot den. Senast i december 2018 gick kvinnoorganisationer i Finland ut med ett krav på att medling vid våld i nära relationer ska upphöra.¹² I överlag anser feminister att verksamheten är problematisk eftersom våld mot kvinnor är ett allvarligt och omfattande fenomen på många håll i världen; och att jämställdheten mellan mannen och kvinnan är långt ifrån ett faktum i samhället idag.¹³ Feminister är oroliga över det förvrängda maktförhållandet mellan det kvinnliga offret och den manliga förövaren. De anser att en kvinna utsatt för våld i hemmet inte kan delta i ett medlingsmöte som en jämlik samtalspartner med förövaren.¹⁴ Det är ett vanligt orosmoment hos feminister att det kvinnliga offret hamnar i ett underläge då medlingsmötet saknar fasta former och de förfarandegarantier som en domstolsbehandling tillhandahåller.¹⁵ Medlingen

kan vara direkt skadlig för det kvinnliga offret, anser feminister.¹⁶

Även om feministisk teoribildning har riktat en stark kritik mot medling vid våld i parrelationer vill jag hävda att de två teoribyggena i själva verket har mycket gemensamt. Den här artikeln undersöker den restorativa rättvisan och medling vid våld i parrelationer som en av dess praktiska tillämpningar i ljuset av den feministiska teoribildningen.¹⁷ Jag anser att feministisk teoribildning kan stå som en värdefull resurs för andra fenomen med en likadan uppsättning av utmaningar just på grund av den genomslagskraft som den haft under de senaste decennierna som en etablerad tankestruktur. Jag kommer att använda mig av en generös tolkning av begreppen feminism och feminist. De används här för en allmän beteckning på opinioner som strävar efter att förbättra kvinnors position.¹⁸ Likaså används begreppet feministisk teoribildning i en vidare bemärkelse för en uppsättning av medveten och systematisk strävan efter att synliggöra problem med jämställdheten.¹⁹

1 Cragg 1992, 10; Snyder 2001, 13.

2 Ervasti 2017, 237–240.

3 Se Tarasti 2002; Ervasti 2017, 28–30.

4 Ervasti & Nylund 2014, 498–500; Van Ness & Strong 2002, 3–35.

5 Iivari 1991, 197.

6 Lag om medling vid brott och i vissa tvister, 1015/2005.

7 Flinck 2013, 35.

8 Kenyon & Randall, 1997, 2; Zehr 2002, 37; Flinck 2013, 16–19; Van Ness & Strong 2002, 45–49.

9 Pelikan & Trenzcek 2008, 83.

10 Angående kritik mot restorativ rättvisa, se t.ex. Ervasti 2017, 146–148; Björkgren 2009, 149.

11 T.ex. Pelikan & Trenzcek (2008, 83) beskriver hur just representanter för det sedvanliga juridiska konfliktlösningsystemet förhåller sig restriktivt till restorativ rättvisa. Se även Jokinen 2011, 8–11.

12 Kvinnoorganisationernas centralförbund 2018.

13 Qvist 2010, 40; Acorn 2004, 116.

14 Qvist 2010, 40; Björkgren 2009, 132.

15 Goodmark & Olivas 2011, 113–116; Stubbs 2008, 19.

16 Björkgren 2009, 136.

17 De två begreppen används i stort sett synonymt med varandra. Se vidare Ervasti 2017, 149 om hur det är just den restorativa ideologin som genomsyrar brottsmedlingen i Finland.

18 Se Lorber 1998, 1.

19 Se Lorber 1998, 11.

För att uppfylla mitt syfte, en fördjupad förståelse av restorativ rättvisa i allmänhet och medling vid våld i parrelationer i synnerhet i ljuset av feministisk teoribildning, använder jag mig av en komparativ metod. Det innebär ett beskrivande och analyserande av dessa två olika fenomen genom att jämföra dem med varandra. Ett sådant komparativt grepp är synnerligen vanligt i samhällsvetenskaper för att utveckla de begrepp som står i fokus. Min avsikt här är att förfina och fördjupa insikten om innebörden av restorativ rättvisa (vid våld i parrelationer). Analysen koncentrerar sig kring fyra olika teman som förenar de två fenomenen: narrativitet, pluralism, dualismer och förhållandet till de förhärskande tänkesätten. Jag utgår från att feministisk teoribildning tillhandahåller karakteristika som kan belysa den restorativa rättvisans problematik. Jag anser att en sådan här undersökning kan utveckla ny kunskap om restorativ rättvisa; och att även medling vid våld i parrelationer kan då bli meningsfull.

MOTVIKTER TILL FÖRHÄRSKANDE TÄNKESÄTT

Feministisk teoribildning framhäver de marginaliserade. Den utgår från en samstämmighet i kvinnors erfarenheter om att männens världsberättelser marginaliserar, reducerar och utplånar kvinnor, och avser att synliggöra den här underordnade erfarenheten. Feminister anser att det gömmer sig ett grundläggande misstag i det manliga primatet som tror sig kunna definiera den fullkomliga historien om världen och om den mänskliga erfarenheten; att män har antagit, missvisande, att vem som helst kan utlägga den andras perspektiv. Den feministiska teoribildningen har visat att kvinnor inte kan anta mäns perspektiv lika lite som män kan anta kvinnors perspektiv. Den feministiska teoribildningen berättar en annorlunda och tvärgående historia om världen och om den mänskliga erfarenheten.²⁰

Ett exempel på det manliga förtrycket av den kvinnliga erfarenheten kommer från etikens område. Etikern Daryl Koehn är ute efter en hållbar feministisk etik och påpekar i enlighet med Carol Gilligan och Annette Baier att då manliga etiker beskriver mänskliga förhållanden brukar de utgå från förhållanden som de är mest bekväma med: från re-

lationer som knyts med kollegor på arbetsplatser eller på olika fritidssysslor. Dessa relationer har blivit normerande för allt etiskt tänkande. Problematiskt blir detta då även relationer till barn, åldringar, de svaga och utsatta betecknas av en sådan formell distans. Kvinnor däremot hyser sällan en sådan attityd på mänskliga relationer. I stället framhäver de individuella och intima relationer som är typiska inom familjer och bland vänner. Sådana relationer kräver ett helt annat grepp än den traditionella manliga strategin om att modellera mänskligt beteende genom regelsystem.²¹

Inom ramen för den västerländska idéhistorien går den feministiska teoribildningen att karaktärisera som ett paradigmbrytning där man inte längre utgår från den traditionella och regelorienterade kunskapsbasen utan ger uttryck för den existerande mångfalden av olika röster.²² Det här paradigmbrytet har satt sin prägel även på själva den feministiska teoribildningen. I enlighet med den grundläggande utgångspunkten angående avvikande och icke-normerande synvinklar har feminister själva varit tvungna att acceptera att det finns en hel del skillnader mellan kvinnor. Dessa är förknippade med ras, klass, etnisk bakgrund, religion, sexualitet och många andra attribut.²³ Inom feministisk teoribildning har man varit tvungen att tänka om sina egna utgångspunkter. Därför talar man knappast längre om en enhetlig kvinnlig erfarenhet. En nyare våg av feminister, bland andra bell hooks och Hazel Carby motsätter sig kraftigt ett tänkande som är ute efter en bestämd kategori ”kvinna” och framhäver kvinnors olika erfarenheter.²⁴ Feministisk teoribildning inte bara talar om utan representerar ett nytt tänkesätt.

En sådan respekt för varenda kvinnas erfarenhet kan, enligt Marilyn Frye snabbt leda till ”flummigheter, laissez-faire, jag är OK – du är OK”, till en relativistisk humanism där det inte finns några kvinnor och inte heller någon sanning. Men hon anser att detta inte är fallet. Tvärtom, hon påpekar att den här pluralismen i själva verket är ett sätt att ytterligare klargöra hur den feministiska teorin avviker från den förhärskande, moderna västerländska kunskapsteorin. För henne utgör den här punkten den grundläggande essensen i ett feministiskt tänkande.

För Marilyn Frye representerade den feministiska teorin ett nydanande tänkande redan länge innan ”vissa teoretiker börjat revidera feminismen till en form av postmodernism.”²⁵

Inspirerad av Frides position anser jag att den här grundvalen för den feministiska teoribildningen understryker poängen även i denna artikel. En pluralistisk feministisk teoribildning ger uttryck för ett fullständigt nytt perspektiv på världen och på de mänskliga relationerna. Det går inte att förstå kvinnors erfarenheter genom den förhärskande tankestrukturen som baserar sig på statistiska generaliseringar, som kan ”gladeligen – – samexistera med (d.v.s. ignorera) avvikande data.”²⁶ Jag anser att feministisk teoribildning med den här revolutionerande kraften kan stå som ett exempel på även andra utvecklingar som pekar i samma riktning, på en strävan efter att inkludera avvikande röster och ge utrymme för olika perspektiv. I den här artikeln presenteras konfliktlösningen som en sådan utveckling.

Restorativ konfliktlösning vid brott kan karakteriseras som ett paradigmbyte i förhållande till den sedvanliga straffrättsprocessen. Det är det retributiva, straffande, tänkandet som genomsyrar det förhärskande juridiska konfliktlösningssparadigmet.²⁷ Den restorativa rättvisan vill däremot erbjuda möjligheter till konfliktlösning på andra sätt. För att understryka naturen av det här paradigmbudet har Howard Zehr gett en av sina böcker titeln *Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice*.²⁸ Centralt för en förståelse av den restorativa rätten är att den inte innebär någon brottspåföljd i retributiv mening. Den restorativa rättvisan förknippar inte brott med straff utan tillhandahåller en grundläggande omvandling i tänkandet kring brottspåföljder. I stället för brott fokuserar man på det relationella mellan offret och förövaren.

För att kunna tala meningsfullt om restorativ rättvisa och medling vid våld i parrelationer måste verksamheten ses i ljuset av sina egna utgångspunkter. Först då öppnas en möjlighet att se värdet i dialogen mellan de två parterna. Samtidigt öppnas en möjlighet att se restorativ rättvisa som en motvikt till de förhärskande tänkesätten kring det rättvisa efter ett brott. I enlighet med det restorativa

konfliktlösningssparadigmet kan man utgå från att rättvisan inte behöver vara en tillbakablickande, hämnande eller gärningscentrerad retribution. I stället kan man genom den restorativa rättvisan förvandla erfarenheten av rättvisa som hämnd till en mera långvarig förståelse av rättvisa som försoning och befrielse.²⁹

EXISTERANDE DIKOTOMIER

Feministisk teoribildning stannar inte vid att påpeka det problematiska med den förhärskande tankestrukturen. Den kommer med egna beskrivningar av världen. Malin Löfstedt påpekar att uppdelningen i traditionellt manliga och kvinnliga egenskaper som ett sätt att analysera och förstå tillvaron är vanlig i feministisk litteratur och i synnerhet i feministisk ekonomisk litteratur. Uppdelningen bygger på ett dualistiskt tänkande, där förståelsen av den egna naturen och det omgivande samhället byggs upp av dikotomier. Vanliga dikotomier är de mellan känsla och förnuft, privat och offentligt, altruism och egoism.³⁰

Dikotomier har utvecklats under olika tider, allt från Pythagoras motsatstabeller till den kartesianska dualismen mellan själ och kropp.³¹ Också många religioner tolkar tillvarons grunder utifrån ett dualistiskt synsätt. Det går att sätta in en mängd olika begreppspår i ett dikotomiskt tänkande, framför allt karaktärsdrag men även egenskaper som hör samman med vetenskapligt tänkande.³² Detta leder till en viktig precisering som Kevät Nousiainen och

20 Jmf Frye 1994, 1, 3, 11–12; Koehn 1998, 2; von Morstein 1994, 79.

21 Koehn 1998, 2.

22 Brooks 1997, 210; Lerner 1993, 283.

23 Frye 1994, 3; Zalewski 2000, 24; Nousiainen & Pykkänen 2001, 36.

24 Brooks 1997, 16.

25 Frye 1994, 5.

26 Frye 1994, 5.

27 Goodmark & Olivas 2011, 113; Niemi-Kiesiläinen 2004, 159; Nousiainen 1993, 572–574.

28 Zehr 1995.

29 Acorn 2004, 53; Zehr 2002, 22–24.

30 Löfstedt 2005, 104.

31 Rozemond 2009, 2; Löfstedt 2005, 104.

32 Löfstedt 2005, 104.

Anu Pylkkänen gör angående dikotomin mellan det manliga och det kvinnliga. De anser att den inte handlar om någon biologisk konstant, utan om en social konstruktion som människor skapar.³³ Eftersom dikotomier handlar om den mänskliga varseblivningens mönster, anser jag att de erbjuder ett fruktbart tolkningsramverk även för det som restorativ rättvisa står för i motsats till sedvanliga juridiska konfliktlösningsmetoder.

Dikotomier är inte bara könsbundna utan även hierarkiska. Styrka, rationalitet och autonomi kopplas samman med det manliga könet och värderas ofta mycket positivt. Den manliga världsbilden koncentrerar sig på fastlåsta regelverk och universaliserbara normer. Den bygger på en kunskapstradition hämtad från den västerländska upplysningstidens rationalitetsideal. Motsatsen till det typiskt manliga är det typiskt kvinnliga och det värderas ofta lägre. Det kvinnliga är det privata, känslostyrda, sociala och instinktivt handlande. Det kvinnliga är intresserat av andra, tar hand om barnen och hemmet. Samtidigt anses kvinnan vara vag och flummig, informell och subjektiv. Det kvinnliga resonemanget respekterar och tar i beaktande de berördas känslor och försöker hitta lösningar som alla kan känna sig hemma i.³⁴

Rangordningen mellan det manliga och det kvinnliga erbjuder ett tolkningsunderlag för varför de västerländska samhällena ser ut såsom de gör. Det manliga är det dominerande, och det har varit svårt att få det som kopplas till det kvinnliga, såsom det relationella, att bli taget på allvar.³⁵ Martha Nussbaum har pekat på det problematiska i detta. Hon konstaterar hur känslor och emotioner i dagens läge karakteriseras som irrationella. De anses driva subjektet hjälplöst hit och dit. Känslor ger uttryck för människan som ofullständig och sårbar. Det är en allmän perception, enligt Nussbaum, att kontroll över livet inte är möjlig om man låter sig drivas av sina känslor. Därför vill man, enligt Nussbaum, strängt skilja åt känslor och förnuft.³⁶

Det förhärskande västerländska rättssystemet ter sig som ett paradexempel på ett traditionellt manligt system som avvisar allt som har med känslor att göra. I den rättsliga sfären ses det lagtekniska som det objektiva och strukturerade. Rätten gör sig

gällande som ett koherent och givet system som kan tillämpas opartiskt på enskilda situationer.³⁷ Detta är inte alls oproblematiskt, vilket framgår av Riikka Kotanens avhandling (år 2013). Hon undersöker kriminalpolitiska utvecklingar kring våld i parrelationer och konstaterar att dessa hellre motiverats med lagtekniska synpunkter än med moraliska behov av ökat skydd för kvinnor. Det anses alltså vara av större vikt att samhället uppfyller internationella rättsliga förpliktelser än att man stöder den positiva utvecklingen av kvinnans ställning. Ytterligare påpekar Kotanen att undersökningar som handlar om att förmildra attityderna mot de kriminella ofta värderas högre än offerforskningen. Undersökningar som vill göra våld mot kvinnor synligt ses däremot mindre intressanta.³⁸

I ljuset av dikotomin manligt–kvinnligt vill jag nu påstå att restorativ rättvisa representerar mycket tydligt det som uppfattas som det typiskt kvinnliga. Verksamheten handlar om att ge utrymme för de två parternas känslor att bli artikulera. Mot bakgrund av rättens systematiska karaktär tillvaratar den restorativa konfliktlösningsmetoden relationella mellan offret och förövaren. Det blir nu möjligt att inse varför det har varit svårt att få den restorativa rättvisan att bli tagen på allvar som en vedertagen konfliktlösningsmetod vid sidan om den juridiska konfliktlösningsmetoden. Det som uppfattas som det kvinnliga värderas i överlag lägre i dagens samhällen. Samtiden har svårt att greppa restorativ rättvisa och medling eftersom det som angår moraliska frågeställningar och värden ter sig även mera allmänt som ett främmande sätt att förhålla sig till omvärlden.

Den feministiska kritikens centrala poäng om behovet av att tänka om kring existerande system finner här en fruktbar mark. Marilyn Frye understryker att feministisk teoribildning handlar om att, i stället för att dra slutsatser av observationer, ge upphov till observationer.³⁹ Den handlar om att ställa frågor till de förhärskande tolkningsramverken. Därför frågar Kotanen varför det som gäller kvinnor, såsom våld mot kvinnor, anses mera ointressant än våld som riktas mot män.⁴⁰ Och därför frågar Nousiainen och Pylkkänen hur rätten inte har lyckats skydda de kvinnliga offren lika omsorgs-

fullt som manliga förövare har skyddats.⁴¹ Frågorna går att tolka i ljuset av dikotomin manligt–kvinnligt som erbjuder ett tolkningsunderlag för det underläge som det kvinnliga hamnar i. Samtidigt erbjuder den feministiska teoribildningens sätt att ställa frågor till den dominerande kunskapsbildningen en möjlighet att tänka om. För konfliktlösningens del innebär det att fråga om det retributiva paradigmet behöver vara det primära.

I och med feministisk teoribildning värderas dikotomiernas ytterligheter inte längre mot varandra utan kan ses som olika skikt som gäller samtidigt. Det manliga och det kvinnliga, känslan och förnuftet ska inte rangordnas utan var har sin bestämda plats som möjliga tolkningsunderlag. Det är här som talet om restorativ rättvisa i förhållande till de sedvanliga juridiska konfliktlösningsmetoderna finner ett fruktbart tolkningsramverk. Jag anser att det blir nu möjligt att ompositionera den restorativa verksamheten: restorativ konfliktlösningsmetod tolkad i ljuset av existerande dikotomier får en legitimitet av ett nytt slag bland andra konfliktlösningsmetoder. Det handlar om en metod som tar vara på det intuitiva och känslomässiga istället för det rationella och kalkylerande.

PLURALISMENS UTMANING

Feministisk teoribildning har kommit långt från de tidiga försöken att definiera vad det innebär att vara kvinna. I sin utläggning av den feministiska teoribildningens historia och i synnerhet dess framtid, påpekar Marysia Zalewski att den traditionella uppgiften om att skildra någon urbild av en kvinna har grundligt omvärderats under den senaste tiden: feministisk teoribildning har mött sina egna restriktioner i och med att nya grupper av kvinnor har fått sin röst hörd och gjort sig gällande som kvinnor.⁴² Den har inte haft något annat val. Såsom Marilyn Frye poängterar, går det inte att rensa bort några erfarenheter. Att göra det vore, enligt henne, epistemologiskt lika fel som det är av män att tro på sin egen beskrivning av världen som den enda beskrivningen av människan och världen.⁴³

Det exemplariska hos den feministiska teoribildningen har varit att den inte har blivit förlamad av utmaningarna utan gått in för att bli öppen

för alla kvinnors erfarenheter. Den interna men delvis även externa kritiken har tagits på allvar och det har funnits en medveten strävan efter att inkorporera den existerande pluralismen av olika kvinnliga erfarenheter i teoribildningen.⁴⁴ I själva verket har utmaningen från denna pluralism för den feministiska teoribildningen framstått som ett sätt tydliggöra sin egen uppgift och identitet. Den feministiska teoribildningen kan därför stå som ett exempel på hur otaliga särdrag hos ett fenomen kan ges det beaktande som de förtjänar samtidigt som man kan göra sin poäng utan att råka ut för en meningslöshet som uppstår genom att olika röster försöker göra sig gällande samtidigt.

För restorativ rättvisa kommer pluralismen fram på olika sätt. För det första handlar det om själva definitionen på restorativ rättvisa. Det finns en mångfald vad gäller de olika restorativa metoderna: det finns cirklar, medlingar, konferenser, allt efter konfliktens art och beroende på vilka alla som inkluderas in i den konkreta konfliktlösningen.⁴⁵ Var och en av dessa praktiker involverar olika personer, bland andra medlare, som alla hämtar sina personliga arbetssätt in i bilden. Restorativ rättvisa handlar inte bara om en tankestruktur utan också om praktiska konfliktlösningsmetoder för att gå tillväga med offer och förövare. Det har blivit vanligt att framhäva hur svårt det är att en gång för alla definiera vad restorativ rättvisa egentligen innebär.⁴⁶ Men jag vill hävda att den här mångfalden är ett inbyggt och nödvändigt karakteristikum av restorativ rättvisa.

---

33 Nousiainen & Pylkkänen 2001, 34.

34 Löfstedt 2005, 104–105; Lorber 1998, 171.

35 Koehn 1998, 2.

36 Nussbaum 1995, 57.

37 Ervasti 2017, 223. Se även Nussbaum 1995, 86.

38 Kotanen 2013, 164, 166. Se även Löfstedt 2005, 107.

39 Frye 1994, 7.

40 Kotanen 2012, 164.

41 Nousiainen & Pylkkänen 2001, 147.

42 Zalewski 2000, 24

43 Frye 1994, 4.

44 Brooks 1997, 210.

45 Zehr 2002, 47–54.

46 Levad 2011, 97–98; Zehr 2002, 8.

För det andra kommer pluralismen fram i talet om de konflikter som lämpar sig för en restorativ behandling. Globalt sett har restorativa metoder använts vid mycket olika fall. Restorativ konfliktlösning sker i skolor, arbetsplatser, grannskapen och vid brott och i tvister.⁴⁷ Även brott mot liv och hälsa samt grova kränkningar av mänskliga rättigheter har behandlats restorativt. I den här mångfalden kommer den tyngd fram som man ger de två parternas eget beslutsfattande. Enligt John Braithwaite kan man genom restorativ rättvisa från fall till fall återställa vad som helst som känns meningsfullt för offret, förövaren och samfundet.⁴⁸

Synnerligen avgörande blir frågan om vilka konflikter som lämpar sig för en restorativ behandling vid brottsmedling. I dagsläget ger ”Lagen om medling vid brott och i vissa tvister” enskilda medlingsbyråer och tjänstemän i Finland en stor frihet att påverka vilka brott som hänvisas till medling, och egentligen utesluts inget brott kategoriskt från medling, bortsett från brott mot minderåriga, i synnerhet om offret på grund av brottets art eller sin ålder är i behov av särskilt skydd.⁴⁹ På det viset följer lagen den restorativa rättvisans anda och låter de två parternas åsikter spela en stor roll i valet av de behandlade brotten. Eftersom lagen är så generös i sin ordalydelse uppstår stor variation på olika håll i landet, då vissa tjänstemän är mera måna än andra om att skicka också grövre brott till medling.⁵⁰ Det här utgör ett problem för feminister som anser att våld mot kvinnor i parrelationer borde kategoriskt uteslutas från medling.⁵¹

För det tredje handlar pluralismen inom ramen för restorativ rättvisa om vilket slags process som ska åtföljas under mötet samt de lösningar som de två parterna kommer fram till. Man har inte velat definiera vare sig processen eller något lösningsramverk, åtminstone inte allt för noga.⁵² Varje enskilt möte hämtar samman olika människor som då enligt verksamhetens grundprinciper får en stor frihet att definiera processen för sig. Inget restorativt möte är likt de andra. Utmanande blir detta inom ramen för medling vid brott, då man behandlar just brott som per definition är offentliga angelägenheter som härrör ur lagen. Vid medling kan likadana brott leda till mycket varierande lösningar. Den feministiska

kritiken urskiljer detta som ett stort problem och påtalar att våld mot kvinnor på detta sätt reduceras från det offentliga till ett privat möte bakom lyckta dörrar.⁵³

Premissen för restorativ rättvisa skiljer sig från den sedvanliga juridiska konfliktlösningen där legitimiteten består i att alla behandlas lika. Den restorativa rättvisan bygger däremot på ett pluralistiskt antagande. För att göra den här skillnaden begriplig kan alltså feministisk teoribildning enligt min mening vara en värdefull resurs. Också den bygger på en pluralistisk utgångspunkt. Här är det viktigt att med Ann Brooks konstatera att feministisk teoribildning har varit starkt med i tidens anda. Det är flera andra utvecklingar i västvärlden som likaså tyder på en allt större kontextmedvetenhet.⁵⁴ Att detta är fallet gör poängen i den här artikeln påtagligare: det tolkningsunderlag som feministisk teoribildning framhäver kan bidra till att klargöra även andra utvecklingar i samhället, såsom just medlingens status vid våld i nära relationer. Genom det pluralistiska antagandet uppstår en möjlighet att förstå olika fenomen på ett sätt som tillvaratar mångfalden utan att därför behöva bli relativistisk. Det finns en möjlighet att göra pluralismen till en styrka i stället för en svaghet i processen.

Att se pluralismen som normerande bidrar till att belysa några av den restorativa rättens styrkor. Inom restorativ rättvisa är man öppen för att de enskilda individernas erfarenheter skiljer sig från varandra så till vida att det inte är ändamålsenligt att kräva att de underordnar sig några färdigt bestämda positioner. Verksamheten avstår från att låsa parterna i på förhand givna roller och ger dem en betydande handlingsfrihet. Inom ramen för restorativ rättvisa utgår man från att ta den enskildas erfarenhetsvärld på allvar och bejaka dessa känslor och emotioner som viktiga och riktiga. Ytterst bedöms den restorativa konfliktlösningens användbarhet genom den enskilda deltagaren och hans erfarenheter.

Angående medling vid våld i parrelationer går det nu att konstatera att det kan finnas par och omständigheter som inte lämpar sig för konfliktlösning genom medling. Men det kan likaväl finnas offer som gärna deltar i en medlingsprocess. Karin

Sten Madsen har i Danmark undersökt medling bland våldtäktsoffer. Hon understryker att det är långt från alla våldtagna kvinnor som önskar delta i medling. Detta ska man respektera. Men så finns det våldtagna kvinnor som vill det. Det är viktigt att då tillvarata dessa kvinnors behov och önskemål. Medling kan erbjuda potentiella ramar för konfliktlösning för dessa kvinnor, anser hon.⁵⁵

Att acceptera pluralismen vid medling handlar om att komma över fördomar mot en konfliktlösningssmetod som skiljer sig från de förhärskande juridiska konfliktlösningssmetoderna. Det är meningslöst att tvinga universaliserbara regler på en verksamhet som utgår från en annorlunda logik. I ljuset av det här förändrade paradigmet blir det angeläget att se även medling vid våld i parrelationer som en betydelsefull konfliktlösningssmetod i rätt kontext. Den ena våldsutsatta kvinnan vars sak prövas vid domstolen kan eventuellt aldrig identifiera sig med den andra våldsutsatta kvinnan som väljer att delta i medling. Men att man inte kan det behöver inte heller innebära att hela verksamheten ska förbjudas. Den feministiska teoribildningen har inte stannat vid pluralismens utmaningar utan aktivt jobbat med dem. Den feministiska teoribildningen har gjort pluralismen till en styrka. Det kan bli fallet även för restorativ rättvisa och medling vid våld i parrelationer.

NARRATIV VÄNDNING

Feministisk teoribildning har gjort det tydligt att respekten för kvinnors erfarenheter och varseblivning av alla slag trots de olika och delvis även motstridiga rösterna utgör grunden och fundamentet för emancipationen. I själva verket är de olika rösterna nödvändiga för en ombeskrivning av världen. Feminister har blivit tydliga med att medan man inte kan tala om vad en kvinna är för något, så kan man beskriva hur man i talet beskriver vad en kvinna är för något.⁵⁶ Det görs alltså en skillnad mellan att beskriva verkligheten och att beskriva olika beskrivningar av verkligheten.

Marilyn Frye beskriver vägen ut ur det som påminner om ett baklås som att ”lyssna varandra in i talet.” I denna kommunikation uttalas både fakta och känslor som annars blir onämnda. Under

processen skapar varje kvinnas tal en kontext för de andra. Samtidigt avslöjar erfarenhetsdata mönster inom olika kvinnliga erfarenheter. Dessa erfarenheter spinner ett nytt nät av innebörder. Processen går ut på att upptäcka, erkänna och skapa mönster där erfarenhet får ett nytt slags mening, eller får mening överhuvudtaget. I stället för att avsluta en forskningsfas genom att sammanfatta allt som är känt, lämnar mönsterupptäckt meningsfälten öppna och skapar nya tolkningsmöjligheter, konstaterar Frye.⁵⁷

Jag anser att den här narrativa vändningen som kommer fram i feministisk teoribildning kan även ypperligt belysa restorativ konfliktlösning, som kan finna sin legitimitet i det narrativa. I stället för att vara ute efter en enda och gemensam sanning och skildring av det som har hänt ger restorativ konfliktlösning utrymme för de deltagande parternas personliga berättelser och skildringar. Detta gäller i högsta grad även medling vid brott. Detaljer som i en juridisk konfliktlösning kan vara viktiga behöver inte alls vara det vid medling.

Att bygga på berättelser i stället för det som traditionellt karakteriseras som fakta utmanar förståelsen av vad sanning egentligen är för något. Att lägga tyngdpunkten på berättandet öppnar möjligheten att förstå hur sanningen inte behöver vara en enda som kan fastslås en gång för alla. Detta gäller i synnerhet personliga berättelser som kommer fram vid restorativ konfliktlösning. Gary Kenyon och William Randall påpekar att en livsberättelse aldrig är sann eller genuin i den meningen att den kunde

---

47 Van Ness & Strong 2002, 229–230.

48 Braithwaite 2001, 11.

49 Lag om medling vid brott och i vissa tvister 1015/2005, §3.

50 Iivari 2010, 158.

51 Kvinnoorganisationernas centralförbund 2018; Björkgren 2009, 154; Acorn 2004, 115–116; Qvist 2010, 41.

52 Zehr 2002, 10; Flinck 2013, 72.

53 Björkgren 2009, 57.

54 Brooks 1997, 25. För en uppsättning av samhällsanalyser som tyder på en allt större kontextualitet, se t.ex. Vattimo 2002, 8; Frye 1994, 5; MacIntyre 2006, 182–183.

55 Sten Madsen 2005, 4.

56 Zalewski 2000, 26.

57 Frye 1994, 6–7.

vara falsk eller oäkta. För dem är den hermeneutiska cirkeln ett grundläggande element i berättandet. När man talar om en sann berättelse så implicerar det att det finns någon som har hela sanningen. Men i det mänskliga varat finns det ingen som kan besitta hela sanningen.⁵⁸

Detta gäller restorativ konfliktlösning och även medling. När de två parterna deltar i mötet borde de inte ha förväntningar om att få höra sanningen eller att få berätta hur allt gick till. De kommer däremot att få berätta om sitt eget perspektiv så som de har upplevt det. Samtidigt får de också höra en annan berättelse om händelserna. Det meningsfulla med medling handlar inte om att utlägga sanningen, utan om att båda parterna får bli tagna på allvar med sina berättelser och erfarenheter. Deras personliga berättelser respekteras som de rätta skildringarna just för den personen. Detta bidrar till känslor av legitimitet. Vibeke Vindeløv påpekar att "[d]et narrativa element i mæglingsprocessen medfører, at det reelle i en konflikt anerkendes, selv om konflikten er baseret på ukorrekt information."⁵⁹ Konflikten är som den som har ordet beskriver den.

Men bilden problematiseras enligt feminister när det kommer an till medling vid våld i parrelationer. Den feministiska kritiken bygger på en övertygelse om att det vid våld i parrelationer inte finns något att diskutera.⁶⁰ Förövaren har gjort entydigt fel, och det finns inga som helst narrativa möjligheter att bortförklara detta. Det här argumentet bekräftas av Göran Bexell och Carl-Henric Grenholm som påpekar att det inte är oklart om våld mot kvinnor är rätt eller fel, våldet är entydigt moraliskt fel.⁶¹

Jag vill dock hävda att just på den här punkten kommer det som den narrativa vändningen kan innebära vid medling tydligt fram. Den faktiska sanningen, att våld har begåtts, gör inte den narrativa sanningen till intet. Båda parter, det kvinnliga offret och den manliga förövaren har sitt personliga perspektiv att komma med. Dessa båda typer av sanningar existerar sida vid sida. Samtidigt som man inte kan avvisa våldets existens i det förflutna eller bestrida dess förkastlighet, måste man acceptera att de betydelser och tolkningar som händelsen ges skiljer sig beroende på perspektivet.

Jag anser att det är en onödig reduktion av ett moraliskt problem att nöja sig med att konstatera det faktiska sakläget. Även om våld mot kvinnor är entydigt fel så kan dess personliga och individuella konsekvenser inte bortförklaras genom ett konstaterande av att våld är fel. Att de två parterna har kommit till medling vid brott är delvis redan ett slags acceptering och en överenskommelse om en faktisk sanning, att ett brott har begåtts. Men det som då ska diskuteras är de betydelser och konsekvenser som de två parterna lägger in i det som har hänt. Att lyssna på förövarens berättelse under medling ska inte betyda att den våldsutsatta kvinnan accepterar våldet, att det som sägs under medling ska göra våldet förstäligt eller av mindre betydelse. Men det sagda kan ha en betydelse för när kvinnan, och också mannen, ska bilda sig en uppfattning om det våld som skett i hemmet.

För att belysa hur man respekterar skillnader utan att bli en relativist talar Daryl Koehn om en dialogisk etik som ska förfina den feministiska etiken. Den dialogiska etiken är en delad tolkningsprocess där man upptäcker nytt och anpassar sina egna positioner enligt de andras. Den bygger på övertygelsen om att de flesta ståndpunkter kan granskas kritiskt. Medan man lyssnar på varje individs unika erfarenheter är man beredd på att just den erfarenheten och utläggningen kommer att kritisera ens egna positioner. Den här öppenheten är viktig eftersom den andra kan argumentera för hållningar som man själv aldrig ens tänkte på. Den andras positioner kan synliggöra att ens välmenande handlingar eventuellt skadar andra på ett sätt som man aldrig tänkte på. För att inte göra fel mot andra måste man låta sig påverkas av den andra. Detta gör man genom att få ett grepp om den andras behov, förklarar Koehn.⁶²

Slutligen kan det konstateras att även den pågående debatten mellan feministiska kritiker och anhängare till restorativ rättvisa kring medling vid våld i nära relationer kan dra nytta av tanken på det narrativa. Även där gäller det att vara mottaglig för en kritik av ens egna ståndpunkter. Både kritiker och försvarare kan lyssna till varandras ståndpunkter och utgå från att den faktiska sanningen inte är hela sanningen, om man alls ens kan fastslå någon faktisk sanning om huruvida medling lämpar sig för

en behandling av våld i parrelationer. En beredskap att kunna kritiskt utvärdera och korrigera sina handlingssätt ingår i detta.

SLUTLEDNINGAR

Feministisk teoribildning har visat på en världsvid nyskapande kraft. Den har arbetat medvetet för att ge röst för en kvinnlig erfarenhet som genom historien har exkluderats från det offentliga rummet. Den har likaså haft en exemplarisk förmåga att anpassa sig efter internt tryck: den visar på en flexibilitet i förhållande till nya frågeställningar och annorlunda röster. Den restorativa rättvisans utveckling och själva dess *raison-d'être* tyder på likadana utmaningar som feministisk teoribildning fått gå igenom under de senaste decennierna. Genom restorativ rättvisa och medling som en av dess praktiska tillämpningar vill man ge röst för dem som saknar den vid den traditionella juridiska konfliktlösningen – brottsoffret och förövaren. Både medling och feministisk teoribildning vill värna om ett skydd för dem som annars förbises i det offentliga. Därför har jag i den här artikeln argumenterat för att feministisk teoribildning kan tjäna som en fruktbar resurs för en diskussion om det meningsfulla med restorativ rättvisa. I den här artikeln har kopplingar gjorts på huvudsakligen fyra olika områden.

För det första diskuterades hur feministisk teoribildning har lyckats synliggöra förhärskande tankestrukturer som man måste bryta sig ut ur för att kunna bjuda på annorlunda synvinklar. Det argumenterades sedan att såsom det inte går att förstå det feministiska perspektivet utifrån de traditionellt manliga ståndpunkterna så urvattnas meningen med den restorativa rättvisan om den tolkas i ljuset av det retributiva paradigmet. För att göra restorativ rättvisa begriplig måste man överge det traditionella retributiva tänkandet kring konfliktlösning, också vid brott.

Därefter framhövdes i det västerländska tänkandet existerande dikotomier som feministisk teoribildning har pekat på. Det konstaterades att dikotomier erbjuder ett fruktbart tolkningsunderlag även vid medling som mycket tydligt representerar värden som går att karakterisera som kvinnliga.

Dikotomier erbjuder också ett tolkningsunderlag för svårigheterna för medling att göra sig gällande som en vedertagen konfliktlösningsslagmetod idag. Feministisk teoribildning har visat hur det som anses som det kvinnliga mera allmänt anses mindre värt än det typiskt manliga.

För det tredje analyserades frågor kring mångfald och pluralism. Feministisk teoribildning har visat att mångfalden av röster och erfarenheter inte behöver vara en svaghet utan kan även ses som en styrka. Inom feministisk teoribildning gäller det att låta alla kvinnors erfarenheter, oberoende av kvinnans ålder, samhällsklass, ras, eller någon annan egenskap bli tagna på allvar. Också restorativ rättvisa har bemötts med frågor om mångfald. Verksamheten bygger på att låta offret och förövaren återge sitt personliga perspektiv på det som har hänt. Detta leder till att de praktiska medlingsmötena såsom även lösningarna på konflikter ser mycket annorlunda ut. Medan detta kan te sig som en inbyggd ordning i restorativ rättvisa, kan feministisk teoribildning bidra med ett perspektiv som utgår från att det pluralistiska kan vara något positivt. Feministisk teoribildning går ännu längre och påstår att det att mångfald anses som en svaghet i själva verket är ett uttryck för ett manligt tänkesätt som framhäver de universellt enhetliga strukturernas förmåga att hålla ordning.

För det fjärde diskuterades det narrativa som ett sätt att se på sanningen. Tanken på det narrativa ger uttryck för en samexistens av pluralistiska röster som alla ska ha en viss giltighet även om de representerar olika tolkningar på verkligheten. Dessa tolkningar är så pass olika av sig att de omöjliga går att alltid införliva i en enda konsensus. Icke desto mindre ska alla synpunkter ha rätt att bli uttryckta och tagna på allvar.

Sammanfattningsvis har jag hävdade att den feministiska teoribildningen kan ses som en fruktbar resurs för fördjupade insikter om restorativ rättvisa.

---

58 Kenyon & Randall 1997, 156.

59 Vindeløv 1997, 224.

60 Björkgren 2009, 2.

61 Bexell & Grenholm 2003, 312.

62 Koehn 1998, 17, 155–156.

Ytterligare har jag argumenterat för att därigenom medling vid våld i parrelationer kan också bli meningsfull. En respekt för de enskilda kontexterna blir då en central komponent. Som ett led i debatten om medling vid våld i parrelationer har det i den här artikeln argumenterats för att det som feministisk teoribildning har att komma med som en resurs för restorativ rättvisa är den förstnämndas förmåga att korrigera sig själv. Feministisk teoribildning har öppet erkänt att den kan acceptera att den kanske har tagit fel på vissa punkter. Detta har inte förlamat teoribygget utan tvärtom låtit det kämpa för att övervinna dessa utmaningar.

I en dialogisk process är man öppen för den andra och samtidigt för sina egna svagheter och misslyckanden. För den restorativa rättvisan innebär detta en större känslighet även för den feministiska kritiken av medling vid våld i parrelationer. Medan alla extrema inställningar är problematiska ur dialogens synvinkel eftersom de vägrar se den andra parten i dialogen och hävdar sina egna ståndpunkter, ska man nu göra skillnad mellan en debatt om att förbjuda medling vid våld i parrelationer och en strävan efter att utveckla medling vid parrelationer så att vissa farhågor minimeras. Så länge som medlingsverksamheten i Finland inbegriper även våld i parrelationer är det viktigt att det förs en kontinuerlig kritisk dialog kring den. En sådan dialog ska framhäva utmaningar och möjligheter på ett sätt som kan göra verksamheten tryggare för de två parterna, speciellt för den våldsutsatta kvinnan och för parets eventuella barn. I den här dialogen kan den restorativa rättvisan förhålla sig modigt till sina ursprungliga ideal och vittna om sitt annorlundaskap – precis såsom feministisk teoribildning har gjort.

TD Heidi Jokinen (heidi.jokinen@abo.fi) arbetar som post doc forskare vid ämnet teologisk etik med religionsfilosofi vid Åbo Akademi. Hon disputerade år 2011 med avhandlingen *Medling vid brott: En begreppslig analys av en konfliktlösningsmetod i en senmodern tid*. Svenska litteratursällskapet i Finland har stött det här skrivarbetet med medel ur Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond II.

LITTERATUR

- Acorn, Annalise E. (2004). *Compulsory Compassion: A Critique of Restorative Justice*. Vancouver: UBC.
- Bexell, Göran & Carl-Henric Grenholm (1997). *Teologisk etik: En introduktion*. Stockholm: Verbum.
- Björkgren, Malena (2009). *Väld i parrelationer: En begreppslig undersökning av ett moraliskt och samhällsligt problem*. Diss. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Braithwaite, John (2002). *Restorative Justice and Responsive Regulation: Studies in Crime and Public Policy*. London: Oxford University Press.
- Brooks, Ann (1997). *Postfeminisms: Feminism, Cultural Theory and Cultural Forms*. London: Routledge.
- Cragg, Wesley (1992). *The Practice of Punishment: Towards a Theory of Restorative Justice*. London: Routledge.
- Ervasti, Kaijus (2017). *Lakimies, oikeus, yhteiskunta: oikeus yhteiskunnallisena käytäntönä*. Helsinki: Edita.
- Ervasti, Kaijus & Anna Nylund (2014). *Konfliktinratkaisu ja sovittelu*. Helsinki: Edita.
- Flinck, Aune (2013). *Rakennamme sovintoa: Opas rikosten ja riitojen sovitteluun*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Frye, Marilyn (1994). Den feministiska teorins möjligheter. *Feministisk filosofi: En antologi*. Red. Ewa Jeannette Emt & Elisabeth Mansén. Nora: Nya Doxa, 1–13.
- Goodmark, Leigh & Michael Olivas (2011). *A Troubled Marriage: Domestic Violence and the Legal System*. New York: New York University Press.
- Iivari, Juhani (2010). *Oikeutta oikeuden varjossa: Rikossovittelulain täytäntöönpanon arviointitutkimus*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Iivari, Juhani (1991). *Rikosten ja riitojen vaihtoehtosoittelu refleksiivisen oikeuden konseptiossa*. Diss. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus.
- Jokinen, Heidi (2011). *Medling vid brott: En begreppslig analys av en konfliktlösningsmetod i en senmodern tid*. Diss. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Kenyon, Gary. M. & W. L. Randall (1997). *Restorying our Lives: Personal Growth through Autobiographical Reflection*. Westport: Praeger.
- Koehn, Daryl (1998). *Rethinking Feminist Ethics: Care, Trust and Empathy*. London: Routledge.
- Kotaniemi, Riikka (2013). *Näkymättömästä näkökulmaksi: parisuhdeväkivallan uhrin ja oikeudellisen sääntelyn*

- muutos Suomessa. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.
- Kvinnorganisationernas centralförbund (2018). Uhrin oikeudet eivät toteudu sovittelussa – Naisjärjestöt vaativat: Lähisuhdeväkivallan sovittelusta on luovuttava! Utlåtande 5.12.2018. <https://www.naisjarjestot.fi/vaikuttaminen/kannanotot/?newsid=627&newstitle=Uhrin+oikeudet+eiv%C3%A4t+toteudu+sovittelussa+-+Naisj%C3%A4rjest%C3%B6t+vaativat%3A+L%C3%A4hisuhdev%C3%A4kivallan+sovittelusta+on+luovuttava%21> (11.5.2019)
- Lag om medling vid brott och i vissa tvister. 1015/2005. Given i Helsingfors 9.12.2005. I kraft 1.1.2006
- Lerner, Gerda (1993). *Women and History 2: The Creation of Feminist Consciousness: From the Middle Ages to Eighteen-Seventy*. New York: Oxford University Press.
- Levad, Amy (2012). *Restorative Justice*. El Paso: LFB.
- Löfstedt, Maria (2005). *Modell, människa eller människosyn? En analys av kritiska perspektiv på bilden av människan i neoklassisk ekonomisk teori*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Lorber, Judith (1998). The Variety of Feminisms and their Contributions to Gender Equality. *Gender Inequality: Feminist Theories and Politics*. Ed. Judith Lorber. Los Angeles: Roxbury, 1–13.
- MacIntyre, Alasdair (2006). *Ethics and Politics: Selected Essays 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2004). *Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta*. Helsinki: WSOY.
- Nousiainen, Kevät (1993). *Prosessin herruus: Länsimaisen oikeudenkäytön ”modernille” ominaisten piirteiden tarkastelua ja alueellista vertailua*. Diss. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Nousiainen, Kevät & Anu Pykkänen (2001). *Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus*. Forum Iuris. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Nussbaum, Martha Craven (1995). *Poetic Justice: The Literary Imagination and Public Life*. Boston: Beacon Press.
- Pelikan, Christa & Thomas Trenczek (2008). Victim Offender Mediation and Restorative Justice: The European Landscape. *Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective*. Ed. Larry Sullivan & Dennis Tift. London: Routledge, 63–90.
- Qvist, Tiina (2010). Parisuhdeväkivallan sovittelu Suomessa: Näkökulmia sovitteluperiaatteiden ja -käytäntöjen välisiin kysymyksiin. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 23(4): 33–43.
- Rozemond, Marleen (2009). *Descartes’s Dualism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Snyder, T. Richard (2001). *The Protestant Ethics and the Spirit of Punishment*. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Sten Madsen, Karin (2005). *Hvor ku’ du gøre det? Konfliktmægling ved seksuelle overgreb*. Köpenham: Center for Voldtægtsofre, Rigshospitalet.
- Stubbs, Julie (2008). Domestic Violence and Women’s Safety: Feminist Challenges to Restorative Justice. *Sydney Law School Legal Studies Research Paper 8/16*, 1–25.
- Tarasti, Lauri (2002). Yhteiskunnan oikeudellistuminen. *Defensor Legis* 4, 575–585.
- Van Ness, Daniel W. & Karen Heetderks Strong (2002). *Restoring Justice*. Cincinnati, OH: Anderson.
- Vattimo, Gianni (2002). *After Christianity*. Italian Academy Lectures. New York: Columbia University Press.
- Vindeløv, Vibeke (1997). *Konflikt, Tvist og Mægling: Konfliktløsning ved Forhandling*. Diss. Köpenham: Akademisk forlag.
- Von Morstein, Petra (1994). Erfarenhet och kunskap, dikotomi och enhet. *Feministisk filosofi: En Antologi*. Red. Ewa Jeannette Emt & Elisabeth Mansén. Nora: Nya Doxa, 79–96.
- Zalewski, Marysia (2000). *Feminism after Postmodernism: Theorising through Practice?* London: Routledge.
- Zehr, Howard (2002). *The Little Book of Restorative Justice*. The Little Books of Justice & Peacebuilding. New York: Good Books.
- Zehr, Howard (1995). *Changing Lenses. A New Focus for Crime and Justice*. Scottdale: Herald Press.